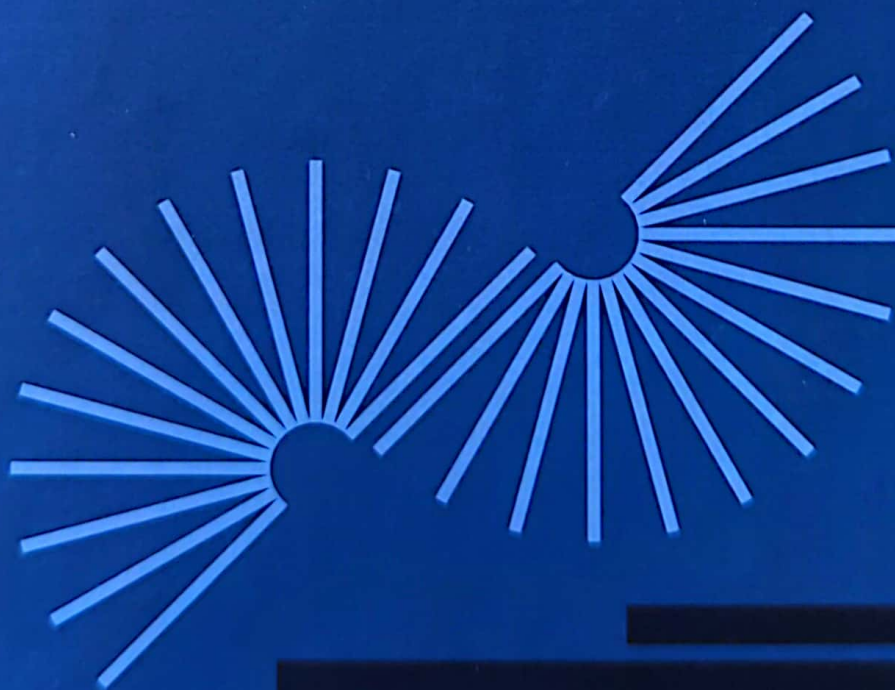

ЦИВІЛЬНИЙ ТА ВИКОНАВЧИЙ ПРОЦЕС

МІЖГАЛУЗЕВІ ЗВ'ЯЗКИ

Особливості розгляду судами
певних категорій справ
та виконання судових рішень.

Монографія

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
АСОЦІАЦІЯ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ УКРАЇНИ
ЕКСПЕРТНА (НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНА) РАДА
ПРОЄКТ ЄС «ПРАВО-JUSTICE»

**ЦИВІЛЬНИЙ
ТА ВИКОНАВЧИЙ ПРОЦЕС:
МІЖГАЛУЗЕВІ ЗВ'ЯЗКИ**
**Особливості розгляду судами
певних категорій справ
та виконання судових рішень**

Монографія

За загальною редакцією

Фурси С.Я., Русецької О.О., Хорватової О.О.

Київ • Алерта • 2024

Рецензенти:

Мальський М.М. – доктор юридичних наук, професор Варшавського університету, адвокат, партнер АО «Коханські та партнери», Почесний консул Австрії у Львові;

Щербанюк О.В. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Явор О.А. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Усі наукові доробки подано у авторській редакції.

Ц58   **Цивільний та виконавчий процес: міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорій справ та виконання судових рішень. Монографія. / за заг. ред. Фурси С.Я., Русецької О.О., Хорватової О.О. Київ: Алерта, 2024. 926 с.**

ISBN 978-617-566-832-0

Ця наукова праця присвячена дослідженню міжгалузевих зв'язків цивільного та виконавчого процесу через аналіз особливостей розгляду судом певних категорій цивільних справ, які впливають із трудових, цивільних (зобов'язальних), кредитних, земельних, спадкових, сімейних відносин, відшкодування шкоди та законодавства, яке регламентує процедури примусового виконання рішень суду з даних категорій справ, актуальна судова та виконавча практика, внесені пропозиції із удосконалення відповідного законодавства та порівняльні аспекти розгляду судом та визнання і виконання рішень про усиновлення на прикладі Швейцарії.

Книга стане у нагоді практичним працівникам, зокрема, суддям, адвокатам, нотаріусам, виконавцям, а також може бути використана у навчальному процесі викладачами, студентами для вивчення дисциплін «Особливості розгляду певних категорій цивільних справ», «Особливості примусового виконання рішень судів у цивільних справах», «Виконавчий процес», а також аспірантам, докторантам для підготовки дисертаційних досліджень.

УДК 347.91/.95.03.09(477)(02)

Редакційна колегія

Шишка Р.Б. – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України (за усною згодою)

Беззубов Д.О. – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права НАН України (за усною згодою)

Кайло І.Ю. – доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу Київського університету права НАН України (за усною згодою)

Тимченко Г.П. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу науковий Інституту держави та права імені В.М. Корецького НАН України (за усною згодою)

Махінчук В.М. – доктор юридичних наук, професор, заступник проректора з наукової роботи Науково-дослідного інституту приватного права та підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України (за усною згодою)

Бабанли Р.Ш. – доктор юридичних наук, Перший заступник керівника апарату – керівник департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду (за усною згодою)

Лисенко С.О. – доктор юридичних наук, професор, академік Української академії наук, приватний виконавець виконавчого округу м. Києва (за усною згодою)

Андріан Стойка – доктор юридичних наук, професор, декан факультету права та адміністративних наук Університету «Ovidius» (Румунія) (за усною згодою)

Віктор Міку – кандидат юридичних наук, Вища Судова палата Республіки Молдова (суддя у відставці), Голова Вищої Ради Магістратури Республіки Молдова (2014–2019 рр.) (за усною згодою).

Авторський колектив

Фурса С. Я., Фурса Є. І. глава 1.1 Розділу 1; Навроцька Ю. В., Воробель У. Б. глава 1.2 Розділу 1; Малярчук Л. С., Бондар І. В., Снідевич О. С. глава 2.1. Розділу 2; Верба О. Б., Гайченко А. М. глава 2.2. Розділу 2; Авторгов А. М. глава 3.1. Розділу 3; Кройтор В. А. глава 3.2. Розділу 3; Мельник Я. Я. глава 3.3. Розділу 3; Бичкова С. С. глава 3.4. Розділу 3; Діденко Л. В. глава 3.5. Розділу 3; Савчин Н. М. глава 3.6. Розділу 3; Татулич І. Ю., Сплавська І. К. глава 3.7. Розділу 3; Кондрат'єва Л. А. глава 3.8. Розділу 3; Волкова Н. В. глава 3.9. Розділу 3; Бордюг Т. О. глава 3.10. Розділу 3; Дякович М. М. глава 3.11. Розділу 3; Маковецький З. В., Білоусов Ю. В. глава 3.12. Розділу 3; Бобрик В. І. глава 3.13. Розділу 3; Щербак С. В. глава 3.14. Розділу 3; Заїка Ю. О., Скрипник В. Л. глава 3.15. Розділу 3; Дудаш М. Г. глава 3.16. Розділу 3; Андронов І. В. глава 3.17. Розділу 3; Кухарев О. Є. глава 3.18. Розділу 3; Угриновська О. І., Сенік С. В., Нечипорук Я. В. глава 3.19. Розділу 3; Фролов М. М. глава 3.20. Розділу 3; Ніколенко Л. М. глава 3.21. Розділу 3.

ЗМІСТ

Редакційна колегія.....	3
Авторський колектив.....	4
ПЕРЕДМОВА (Ю.Л. Бошицький).....	15
ПЕРЕДМОВА (О.О. Русецька).....	17
ПЕРЕДМОВА (С.Я. Фурса).....	19

РОЗДІЛ І.

СПІЛЬНИЙ ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ЦИВІЛЬНОГО І ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО АНАЛІЗ

Глава 1.1.

Поняття порядок, способи і строки виконання ухвал та рішень в цивільному та виконавчому процесі (Фурса С.Я., Фурса Є.І.)	23
1. Понятійний апарат цивільного та виконавчого процесу: міжгалузеві зв'язки	23
2. Проблемні аспекти відстрочення та розстрочення виконання судового рішення: міжгалузеві зв'язки цивільного судочинства з виконавчим провадженням	44
3. Концептуальне сприйняття забезпечення позову та його співвідношення із забезпеченням виконання рішення	54
4. Актуальні питання негайного виконання судового рішення: практика, теорія та необхідність належної законодавчої регламентації.....	59

Глава 1.2.

Відтермінування виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання рішення в цивільному судочинстві (Навроцька Ю.В., Воробель У.Б.)	70
1. Юрисдикція суду щодо обставин, які ускладнюють вико- нання рішення в цивільних справах: загальнотеоретичні положення	70
2. Відстрочення і розстрочення виконання рішення суду в ок- ремих категоріях цивільних справ	93
3. Судова практика встановлення чи зміни способу і порядку виконання в цивільному судочинстві	114

РОЗДІЛ II.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ УХВАЛ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ

Глава 2.1.

Особливості розгляду заяв про забезпечення позову та виконання судових рішень (ухвал) про забезпечення позову (Малярчук Л.С., Бондар І.В., Снідевич О.С.)	128
1. Особливості постановлення та виконання ухвал судів про забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно	128
2. Особливості судового розгляду та виконання ухвал судів зобов'язального характеру про забезпечення позову	142
3. Особливості процесуального порядку скасування заходів забезпечення позову та заходів примусового виконання рішень, вжитих з метою забезпечення позову.	152

Глава 2.2.

Особливості судового розгляду заяв про забезпечення позову та виконання ухвал про заборону вчиняти певні дії (Верба О. Б., Гайченко А.В.)	164
1. Забезпечення позову як інститут цивільного процесу: його сутність	164
2. Заява про забезпечення позову та процесуальний порядок її розгляду.	166
3. Зловживання забезпеченням позову: актуальна виконавча та судова практика	170
4. Заборона вчиняти певні дії як один із способів забезпечення позову та засоби процесуальної протидії забезпечення позову	189
5. Особливості виконання ухвали про забезпечення позову	193

РОЗДІЛ III.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ СПРАВ ТА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ТАКИХ СПРАВАХ

Глава 3.1.

Особливості розгляду, ухвалення та виконання судових рішень зобов'язального характеру (*Авторгов А.М.*) 199

1. Правова природа рішень зобов'язального характеру та їх види 199
2. Судовий розгляд справ зобов'язального характеру 202
3. Проблема невиконання судових рішень зобов'язального характеру 203
4. Практика Верховного Суду щодо оскарження дій суб'єктів виконавчого провадження з невиконання судових рішень 208
5. Астрент у виконавчому провадженні: сутність та пропозиції з удосконалення українського законодавства (порівняльно-правовий аспект) 224

Глава 3.2.

Особливості розгляду і вирішення цивільних справ в масових (групових) та похідних позовах та примусове виконання судових рішень по них (*Кройтор В.А.*) 231

1. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ в масових (групових) та похідних позовах 231
2. Особливості судових рішень в масових (групових) і похідних позовах 246
3. Примусове виконання судового рішення за масовим позовом: постановка проблеми 258

Глава 3.3.

Проблеми матеріального та процесуального права на етапі судового розгляду та виконання судових рішень у трудових та сімейних справах (*Мельник Я.Я.*) 263

1. Особливості доказування у цивільному процесі негативних заходів впливу та створення загроз порушення трудових прав працівника роботодавцем 263
2. Усиновлення повнолітньої дитини під час військового стану: проблеми судової практики та теорії 284

3. Методологічні та практичні проблеми інституту нововиявлених обставин в цивільному процесі.....	298
4. Проблеми забезпечення та виконання судових рішень у трудових та сімейних спорах	303
Глава 3.4.	
Специфіка розгляду цивільних справ з питань виховання дитини та особливості виконання судових рішень у таких справах (Бичкова С.С.).....	309
1. Загальна характеристика цивільних справ щодо виховання дитини	309
2. Особливості деяких цивільних справ з питань виховання дитини.....	323
3. Окремі аспекти виконання судових рішень з питань виховання дитини.....	338
Глава 3.5.	
Особливості розгляду та виконання рішень щодо визначення місця проживання дитини та встановлення порядку побачення з дитиною (Діденко Л.В.)	344
1. Доктринальні підходи до визначення специфіки цивільних процесуальних правовідносин, що виникають в процесі розгляду справ та виконання рішень щодо визначення місця проживання дитини та встановлення порядку побачення з дитиною	344
2. Особливості розгляду судами справ та виконання судових рішень щодо визначення місця проживання дитини та встановлення порядку побачення з дитиною	350
3. Нові виклики, що виникають перед правозастуванням у сфері сімейних спорів у зв'язку із воєнним станом	364
Глава 3.6.	
Судовий розгляд і вирішення спорів про права батьківства та примусове виконання рішень у даних категоріях справ (Савчин Н.М.).....	378
1. Розгляд і вирішення справ, пов'язаних із встановленням батьківства.....	378
2. Розгляд і вирішення справ, пов'язаних із встановленням опіки над дітьми	391
3. Особливості примусового виконання судових рішень про встановлення батьківства та про встановлення опіки над дітьми.....	402

Глава 3.7.

Особливості судового розгляду цивільних справ про стягнення аліментів на утримання малолітніх та неповнолітніх дітей та примусове виконання судових рішень по даних справах (Татулич І.Ю. Славська І.К.) 415

1. Судовий порядок розгляду та вирішення справ про стягнення аліментів в порядку спрощеного позовного провадження як спосіб забезпечення виконання обов'язків батьків 415
2. Процедура стягнення аліментів за правилами наказного провадження..... 425
3. Аліментні зобов'язання у період воєнного стану 434
4. Примусове виконання рішення суду і судового наказу у справах про стягнення аліментів на утримання малолітніх та неповнолітніх дітей 439

Глава 3.8.

Особливості судового розгляду цивільних справ про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав та позбавлення батьківських прав і примусове виконання рішень по даних справах (Кондрат'єва Л.А.) 460

1. Забезпечення якнайкращих інтересів дитини – основна мета розгляду та вирішення справ про відібрання дитини. 460
2. Судовий порядок відібрання дитини у батьків без позбавлення їх батьківських прав як спосіб захисту прав та інтересів дитини 467
3. Примусове виконання рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав 472
4. Позбавлення батьківських прав як виняткова міра впливу на батьків за неналежне виховання дитини та судовий порядок розгляду даної категорії справ..... 475
5. Підстави та процедура позбавлення батьківських прав під час воєнного стану та особливості розгляду даних справ судом 482
6. Примусове виконання рішення суду з позбавленням батьківських прав 488

Глава 3.9.

Процесуальні особливості розгляду справ про позбавлення батьківських прав та порядок виконання рішень у цих справах (Волкова Н.В.) 496

1. Підстави виникнення права на позбавлення батьківських прав....	496
2. Судовий розгляд справ про позбавлення батьківських прав.....	507
3. Рішення суду про позбавлення батьківських прав та порядок його виконання	524

Глава 3.10.

Усиновлення у найкращих інтересах дитини:

судовий розгляд справ та виконання рішень

(на прикладі України та Швейцарії) (Бордюг Т.О.).....

1. Загальна характеристика принципу найкращих інтересів дитини та його застосування у справах про усиновлення.....	531
1.1. Тлумачення інтересів дитини у доктрині українського права	531
1.2. Тлумачення поняття найкращих інтересів дитини у швейцарській доктрині права.....	534
2. Законодавча база та процедура усиновлення: загальна порівняльна характеристика досвіду України та Швейцарії.....	538
3. Судова практика у справах про усиновлення	541
3.1. Усиновлення дитини із кола родичів та скасування усиновлення	541
3.1.1. Усиновлення дитини із кола родичів та скасування усиновлення у практиці Федерального Верховного Суду Швейцарії.....	541
3.1.2. Усиновлення дитини із кола родичів та скасування усиновлення у юридичній практиці в Україні	542
3.2. Визнання іноземного рішення про усиновлення	544
3.2.1. Практика Федерального Суду Швейцарії у справах про визнання іноземного рішення про усиновлення	544
3.2.2. Практика Верховного Суду у справах про визнання іноземного рішення про усиновлення в Україні.....	546
3.3. Згода батьків на усиновлення.....	547
3.3.1. Практика Федерального Верховного Суду Швейцарії щодо надання біологічними батьками згоди на усиновлення та вимоги до усиновлення дитини бабою, дідом	547
3.3.2. Практика Верховного Суду щодо надання біологічними батьками згоди на усиновлення та вимоги до усиновлення дитини бабою, дідом в Україні.....	548
3.4. Усиновлення вітчимом.....	549
3.4.1. Практика Федерального Верховного Суду Швейцарії щодо усиновлення вітчимом	549
3.5. Відсутність згоди одного з батьків	550

3.5.1. Практика Федерального Верховного Суду Швейцарії щодо відсутності згоди одного з батьків	550
3.5.2. Практика Федерального Верховного Суду Швейцарії щодо скасування необхідності отримання згоди одного з батьків.....	551
3.5.3. Практика Верховного Суду щодо відсутності згоди одного із батьків у справах про усиновлення	553
4. Забезпечення виконання судових рішень у справах про усиновлення	554
4.1. Загальні положення виконання судових рішень у Швейцарії	554
4.2. Окремі особливості виконання судових рішень у справах про усиновлення в Україні.....	555
 Глава 3.11.	
Шлюбний договір як регулятор сімейних правовідносин подружжя: матеріальний та процесуальний аспект (Дякович М.М.)	558
1. Актуальність шлюбного договору, історичні аспекти його розвитку та правова природа.....	558
2. Суб'єктний склад шлюбного договору.....	566
3. Порядок укладення шлюбного договору та його зміст. Виконання шлюбного договору.....	571
4. Відмова від шлюбного договору, його розірвання, визнання шлюбного договору недійсним.	583
 Глава 3.12.	
Звернення стягнення на спільне майно подружжя: актуальна судова практика (Маковецький З.В., Білоусов Ю.В.)	600
1. Загальні положення про право спільності власності подружжя в контексті виконавчого провадження	600
2. Юрисдикційні питання звернення стягнення на частку в спільному майні подружжя.....	608
3. Момент набуття права власності на нерухоме майно в контексті звернення стягнення на частку.....	612
4. Звернення стягнення на частку в спільному рухомому неподільному майні.....	614
5. Визнання майна об'єктом права спільної сумісної власності у випадку істотного збільшення вартості.....	622
6. Спільна сумісна власність у разі спільного проживання без реєстрації шлюбу.....	623

Глава 3.13.**Особливості судового розгляду цивільних справ про виселення та вселення й виконання відповідних судових рішень (Бобрик В.І.) .....**

Особливості судового розгляду цивільних справ про виселення та вселення й виконання відповідних судових рішень (Бобрик В.І.)	626
1. Житло, право на житло, форми його правового захисту	626
2. Категорія цивільних справ про виселення (вселення).....	628
3. Правові норми, що підлягають застосуванню при вирішенні справ про виселення (вселення).....	629
4. Особливості суб'єктного складу учасників справ про виселення (вселення)	632
5. Юрисдикція, підсудність, вид провадження.....	632
6. Зміст позовної заяви, відкриття провадження у справі, підготовче провадження у справах про виселення (вселення)....	635
7. Розгляд справи по суті. Докази і доказування в справах про виселення (вселення)	636
8. Рішення суду та його оскарження.....	638
9. Особливості виконання рішень про виселення (вселення).....	645

Глава 3.14.**Особливості судового розгляду цивільних справ про вселення та примусове виконання судових рішень за ними (Щербак С.В.).....**

Особливості судового розгляду цивільних справ про вселення та примусове виконання судових рішень за ними (Щербак С.В.).....	651
1. Процесуальний порядок розгляду судами цивільних справ про вселення.	651
2. Методика здійснення виконавчого провадження за виконавчими листами про вселення.....	663
3. Судовий контроль за виконанням рішень суду про вселення. ..	677

Глава 3.15.**Особливості розгляду та виконання рішень судів про знесення самовільно збудованої нерухомості (Заїка Ю.О., Скрипник В.Л.).....**

Особливості розгляду та виконання рішень судів про знесення самовільно збудованої нерухомості (Заїка Ю.О., Скрипник В.Л.).....	685
1. Поняття самочинного (самовільного) будівництва.....	685
2. Розгляд судом справ про самочинне будівництво.	694
3. Виконання судових рішень із самочинного будівництва.....	699

Глава 3.16.

Особливості розгляду спорів, що виникають із земельних відносин та примусове виконання рішень у даних категоріях справ (Дудаш М.Г.)	719
Вступ	719

1. Особливості та проблемні аспекти юрисдикції спорів, що виникають із земельних відносин..... 719
2. Особливості та проблемні аспекти розгляду судами справ про відчуження земельної ділянки для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності..... 726
3. Особливості та проблемні аспекти примусового виконання рішень, ухвалених у спорах, що виникають із земельних відносин..... 728

Глава 3.17.

Процесуальні особливості розгляду судами цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин та примусового виконання судових рішень у таких справах (Андронов І.В.) 734

1. Юрисдикція судів щодо розгляду справ, що виникають з кредитних правовідносин 734
2. Особливості судового доказування у справах, що виникають з кредитних правовідносин..... 745
3. Особливості судового розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин..... 753
4. Особливості примусового виконання судових рішень у справах, що виникають з кредитних правовідносин 761

Глава 3.18.

Особливості розгляду судами цивільних справ за позовами кредиторів спадкодавця та примусове виконання судових рішень у таких справах (Кухарев О.Є.) 768

1. Загальна характеристика боргів у складі спадщини..... 768
2. Порядок пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців 773
3. Вирішення судами спорів за позовами кредиторів спадкодавця..... 777
4. Особливості примусового виконання судових рішень у справах за позовами кредиторів спадкодавця 791

Глава 3.19.

Національна модель відшкодування шкоди, завданої у зв'язку зі збройною агресією російської федерації в Україні: проблеми правозастосовчої практики (Угриновська О.І., Сенік С.В., Нечипорук Я.В.) 798

- Вступ 798
1. Джерела правового регулювання відшкодування шкоди, завданої військовою агресією..... 799

2. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід відшкодування шкоди, завданої в умовах воєнних дій..... 802
3. Види шкоди, яка потенційно може бути предметом відшкодування у зв'язку з агресією рф проти України 808
4. Правосуб'єктність позивача у справах про відшкодування шкоди, завданої у зв'язку з збройною агресією рф в Україні 825
5. Проблеми правозастосовчої практики щодо визначення належності відповідача у справах про відшкодування шкоди, завданої рф в Україні..... 831
6. Підстави для звернення до суду у справах про компенсацію збитків у зв'язку з військовою агресією в Україні та особливості тягаря доказування у цій категорії справ..... 838
7. Особливості виконання рішень, постановлених за результатами розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України 847

Глава. 3.20.

Особливості судового розгляду та виконання рішень по справах про відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України (Фролов М.М.)..... 859

1. Особливості юрисдикції справ про відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України 859
2. Особливості обрання процесуального засобу захисту у справах про відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України..... 863
3. Особливості справ про відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України у кримінально-процесуальній сфері..... 870
4. Особливості визначення суб'єктного складу по справах про стягнення коштів державного бюджету за шкоду, завдану органами внутрішніх справ України. 881
5. Особливості виконання судових рішень про відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України. 885

Глава 3.21.

Особливості розгляду справ про банкрутство та виконання провадження (Ніколенко Л.М.)..... 892

1. Відкриття провадження у справах про банкрутство..... 892
2. Особливості банкрутства юридичних осіб..... 902
3. Особливості банкрутства фізичних осіб..... 912
4. Примусове виконання судових рішень у межах справи про банкрутство..... 917

Глава 3.6.

Судовий розгляд і вирішення спорів про права батьківства та примусове виконання рішень у даних категоріях справ¹

1. Розгляд і вирішення справ, пов'язаних із встановленням батьківства

Встановлення батьківства є важливою складовою правового і соціального порядку в суспільстві. Це дозволяє визначати права та обов'язки батьків і дітей, а також регулює сімейні відносини. Встановлення батьківства важливе для ведення статистики національного рівня, такої як реєстрація народжень та складання демографічних звітів. Це може впливати на соціально-економічне планування і розвиток країни. Встановлення батьківства є важливим елементом захисту прав дитини. Це визначає, хто відповідає за дитину та забезпечує її права на утримання, освіту та спадщину.

Встановлення походження дітей від матері та батька є підставою виникнення їх взаємних прав та обов'язків. Згідно ст. 7 Конвенції ООН «Про права дитини» від 20.11.1989 р., яка ратифікована Верховною Радою України 27.02.1991 року (далі – Конвенція), дитина, наскільки це можливо, має право знати своїх батьків і право на їх піклування.²

За загальним правилом, факт походження дитини від жінки та чоловіка встановлюється органами державної реєстрації актів цивільного стану (далі – ДРАЦС) під час реєстрації народження відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 р. № 2398-VI та Наказу Мін'юсту України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні» від 18.10.2000 р. № 52/5, на підставі поданих документів, що передбачені п. 2 зазначеного Наказу. Проте у разі неможливості надання необхідних документів (зокрема, коли такі документи відсутні, або ж якщо особа, яка є матір'ю (батьком) дитини,

¹ Савчин Неля Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка, асистентка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, n.savchyn@chnu.edu.ua, ORCID ID:0000-0003-3200-7373

² Про права дитини: Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 р. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 09.12.2023)

померла) орган ДРАЦС не може зареєструвати факт народження та видати свідоцтво про народження дитини. У такому випадку факт батьківства/материнства може бути встановлений у суді, в порядку окремого провадження, відповідно до ст. ст. 130, 132 Сімейного кодексу України (далі – СК України) та ст. 315 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України).

Відповідно до змісту ч. 1 ст. 121 СК України права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом ДРАЦС в порядку, встановленому статтями 122 та 125 цього Кодексу.³

Ст. 124 СК України передбачено, що батьківство встановлюється за законом або за рішенням суду. Ч. 2 ст. 125 СК України передбачено, якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька визначається: за заявою матері та батька дитини або за рішенням суду. Наприклад, у справі № 583/320/23 Охтирського міськрайонного суду Сумської області позивач подала до суду позовну заяву про встановлення факту батьківства, в якій просить встановити юридичний факт того, що ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, який загинув ІНФОРМАЦІЯ_2 поблизу населеного пункту Соледар Бахмутського району Донецької області при виконанні військового обов'язку в бою за Україну, є батьком дитини ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_3 та є батьком дитини ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_4. Позовні вимоги мотивує тим, що з 2009 року позивачка проживала у цивільному шлюбі з ОСОБА_3 та з 30.08.2022 р. позивач перебувала в офіційному шлюбі з ОСОБА_3. У них народилося двоє дітей ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_3, ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_4. Відомості про батька були записані у свідоцтвах про народження за інформацією позивача, так як на час їх народження позивач не перебувала в офіційному шлюбі з батьком дітей ОСОБА_3. ОСОБА_3 сприймав дітей своїми дітьми, виховував та утримував їх, мав намір узаконити своє батьківство, однак не встиг. ІНФОРМАЦІЯ_2 ОСОБА_3 загинув в бою поблизу населеного пункту Соледар Бахмутського району Донецької області. Встановлення факту батьківства є необхідним для оформлення пенсії для дітей та отримання одноразової грошо-

³ Сімейний кодекс України. Кодекс. Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#/Text> (дата звернення: 09.12.2023)

вої допомоги сім'ї військовослужбовця. У даній справі суд дійшов висновку, що заява про встановлення факту батьківства підлягає задоволенню. Крім цього, суд зауважує, що встановлення факту батьківства буде сприяти якнайкращим інтересам малолітніх дітей (рішення Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 13.04.2023 року).⁴

Встановити батьківство в судовому порядку можна, якщо:

- дитина народжена матір'ю, яка не перебуває у шлюбі, немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду і запис про батька дитини в Книзі реєстрації народжень учинено за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записано за вказівкою матері (ч. 1 ст. 135 СК України);
- у разі смерті матері, а також за неможливості встановити місце її проживання чи перебування запис про неї та про батька дитини вчинено за заявою родичів, інших осіб або уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, в якому народилася дитина (ч. 1 ст. 135 СК України);
- батьки дитини невідомі і запис про них у Книзі реєстрації народжень учинено за рішенням органу опіки та піклування (ч. 2 ст. 135 СК України).

Виходячи зі змісту ст. 130 та ст. 132 СК України та керуючись положеннями Постанови Пленуму ВСУ від 15.05.2006 № 3 «Про застосування судами окремих норм СК України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів», можна зробити висновок, що факт батьківства/материнства може бути встановлено за рішенням суду в окремому провадженні лише у випадку смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, або смерті жінки, котра вважалась (вважала себе) матір'ю дитини, або ж у випадку оголошення особи (потенційного/ої батька/матері) померлою.⁵

Справа про встановлення факту батьківства/материнства може бути порушена у суді на підставі подання відповідної заяви, яка повинна відповідати вимогам ст. ст. 175, 318 ЦПК України. Розгляд

⁴ Рішення Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 13.04.2023 року, справа № 583/320/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/110221718-fc84e3684044a02f8e75d21e5ec64273> (дата звернення: 09.12.2023)

⁵ Гичка К. Особливості судового розгляду справ про встановлення факту батьківства та материнства (на матеріалах судової практики). Підприємництво, господарство і право. 2018. № 10. С. 16.

справ про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами віднесено до компетенції місцевих загальних судів (ст. 315 ЦПК України).⁶ Зазначена категорія справ розглядається в окремому провадженні, яке визначається як вид несповного провадження цивільного судочинства.

Однак, аналізуючи судову практику, варто звернути увагу, що з першого погляду на справу важко визначити вид провадження – позовне чи окреме. Наприклад, в ухвалі Брусилівського районного суду Житомирської області від 19.05.2023 року по справі № 275/386/23 встановлено, що заявник ОСОБА_1 звернулася до суду із заявою про встановлення факту батьківства, а саме: що ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженець с. Озера Брусилівського району Житомирської області, який помер ІНФОРМАЦІЯ_2, є рідним батьком дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3, уродженця с. Високе, Брусилівського району, Житомирської області. В обґрунтування заяви заявник зазначила, що вона проживала з ОСОБА_2 однією сім'єю без реєстрації шлюбу в с. Високе Житомирського району Житомирської області. ІНФОРМАЦІЯ_3 у них народився син ОСОБА_3, однак, за заявою матері дитини, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народження вчинено відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України. Таким чином, прізвище дитини в свідоцтві про народження записано «ОСОБА_4», а по батькові вказано ОСОБА_2. ОСОБА_2 був призваний на військову службу та 14.03.2023 року загинув під час бойових дій. Встановлення факту батьківства необхідне заявнику для захисту майнових та немайнових законних інтересів дитини. Ухвалою суду від 17.04.2023 року відкрито провадження у справі про встановлення факту батьківства в порядку окремого провадження. Суд звертає увагу на те, що згідно правової позиції викладеної в Постанові ВС від 29.06.2022 року у справі № 205/6338/21 під спором про право необхідно розуміти певний стан суб'єктивного права; спір є суть суперечності, конфлікт, протиборство сторін, спір поділяється на матеріальний і процесуальний. Таким чином, виключається під час розгляду справ у порядку окремого провадження існування спору про право, який пов'язаний з порушенням, оспоруванням або невизнанням, а також не-

⁶ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (редакція від 31.12.2023). Верховна Рада України. URL: <https://cutt.ly/l8rzdPQ> (дата звернення: 01.01.2024).

доведенням наявності суб'єктивного права за умов, що є певні особи, які перешкоджають у реалізації такого права. Суд звертає увагу заявника, що використання інституту окремого провадження з метою встановлення преюдиційних обставин для вирішення спору в порядку позовного провадження не передбачено вимогами ЦПК України та не гарантовано заявнику. Із заяви ОСОБА_1 вбачається, що необхідність встановлення факту батьківства ОСОБА_2 відносно дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_3 є захист майнових та немайнових законних інтересів дитини, в тому числі і для оформлення пенсії по втраті годувальника, отримання інших пільг та допомоги після смерті загиблого військовослужбовця як батька малолітнього ОСОБА_3. Оскільки заінтересована особа Міністерство Оборони заперечує проти задоволення заяви ОСОБА_1, вказане свідчить про наявність між сторонами спору про право. Тому, враховуючи наявність спору про право, суд робить висновок, що справа за заявою ОСОБА_1, заінтересовані особи – Брусилівський відділ ДРАЦС у Житомирському районі Житомирської області Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ), Міністерство оборони України про встановлення факту батьківства не підлягає розгляду в порядку окремого провадження, а вимоги мають розглядатися у порядку позовного провадження з використанням відповідних процесуальних інститутів.⁷

Заяву про встановлення факту батьківства слід подавати до суду за місцем проживання заявника. У випадку якщо з такою заявою звертається громадянин України, який проживає за межами країни, підсудність необхідно буде визначати за клопотанням громадянина ухвалою судді Верховного Суду (ст. 316 ЦПК України).

Відповідно до положень ч. 2 ст. 130 СК України заява про встановлення факту батьківства може бути подана особами, зазначеними у ч. 3 ст. 128 СК України. До таких осіб належать: *матір дитини; опікун, піклувальник дитини; особа, яка утримує та виховує дитину; сама дитина, яка досягла повноліття; особа, яка вважає себе батьком дитини.*

Предметом доказування у справах про встановлення факту батьківства є *встановлення походження дитини від певної особи.*

⁷ Ухвала Брусилівського районного суду Житомирської області від 19.05.2023 року, справа № 275/386/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/110975718-6e079873fb45bd91f8d170bcd534eb37> (дата звернення: 12.12.2023)

Згідно з листом Верховного Суду України від 01.01.2012 р. до заяви про встановлення факту батьківства, у якості доказів можна надавати такі документи:

- докази, які підтверджують наявність цього юридичного факту (акти, анкети, автобіографії, листівки, сімейні фотографії, листи ділового та особистого характеру, особові справи, рішення судів, ордери на вселення, обмінні ордери, погосподарські книги, виписки з домових книг та інші документи, які у собі містять відомості про родинні відносини осіб);
- довідки органів реєстрації актів цивільного стану про неможливість поновлення втрачених записів, внесення змін і доповнень, виправлень у записи актів цивільного стану;
- пояснення свідків, яким достовірно відомо про взаємовідносини померлого із заявником.⁸

Зазначений вище перелік *не є вичерпним* та може розширюватись у залежності від конкретних обставин справи. У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 лютого 2020 року у справі № 643/9245/18 (провадження № 61–16732св19) зроблено висновок про застосування статті 130 СК України та вказано, що *«закон не встановлює конкретного переліку доказів для встановлення факту батьківства. Підставою для встановлення факту батьківства можуть бути будь-які відомості, що свідчать про походження дитини від даної особи, зібрані відповідно до вимог ЦПК України»*.⁹

Обставини, які можуть свідчити про те, що чоловік є батьком дитини, включають:

- наявність спільного проживання чоловіка та матері дитини;
- спільне утримання та виховання дитини;
- спільне виконання батьківських обов'язків;
- визнання чоловіком себе батьком дитини;
- наявність інших доказів, які підтверджують, що чоловік є батьком дитини.

⁸ Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Верховний Суд України. Лист від 01.01.2012 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00037> (дата звернення: 11.12.2023)

⁹ Постанова Верховного Суду від 21.02.2020 р. у справі № 643/9245/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87760362> (дата звернення: 11.12.2023)

Суд при розгляді справи про встановлення батьківства враховує всі обставини справи та приймає рішення, яке відповідає інтересам дитини.

Верховний Суд роз'яснив, що для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства (постанова Верховного Суду від 16.05.2018 у справі № 591/6441/14-ц).¹⁰

В останній час набуває поширення експертиза, що зветься «Генна дактилоскопія» (судово-генетична експертиза), висновок якої на 100% дає ствердну відповідь, чи є дана особа батьком (матір'ю) дитини, чи ні. Водночас, висновки судово-генетичної експертизи суд оцінює з урахуванням положень ст. 89 ЦПК України, згідно з якою жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили, суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (пункт 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів»).

Як докази для визнання батьківства в суді можуть бути досліджені листи, телеграми відповідача, в яких він повідомляє про можливість народження чи факту народження його дитини певною жінкою; заява відповідача за місцем роботи про надання йому відпустки у зв'язку з народженням дитини; показання свідків про виявлення відповідачем турботи про дитину та її матір, обрання імені дитини тощо.¹² Наприклад, у рішенні Тетіївського районного суду Київської області від 04.08.2023 року про встановлення факту батьківства основний акцент у доказах зроблений на показаннях

¹⁰ Постанова Верховного Суду від 16.05.2018 у справі № 591/6441/14-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74064505> (дата звернення: 11.12.2023)

¹¹ Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів; Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06#Text> (дата звернення: 11.12.2023)

¹² Розгон О. Практичні аспекти визнання батьківства в Україні. Мала енциклопедія нотаріуса. № 2 (92). 2017. С. 107. URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/05/Rozgon.pdf> (дата звернення: 15.12.2023)

свідків. ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою про встановлення факту, який має юридичне значення, а саме факту того, що він є батьком ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця м. Тетіїв Київської області, який помер ІНФОРМАЦІЯ_2, у зв'язку з чим внести відповідні зміни в актовий запис про його народження. Свої вимоги мотивує тим, що він проживає однією сім'єю без реєстрації шлюбу з ОСОБА_3 та ІНФОРМАЦІЯ_3 у них народився син ОСОБА_2, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проведений за прізвищем матері, а ім'я та по батькові батька дитини записане з її слів відповідно до ч. 1 ст. 135 СК України. Після народження дитини вони всі разом проживали однією сім'єю, заявник приймав участь у вихованні та спільному утриманні дитини, проявляв до нього увагу та турботу, син називав його батьком (усе це було підтверджено показаннями свідків у судовому засіданні). ІНФОРМАЦІЯ_2 ОСОБА_2 загинув в результаті бойових дій під час захисту Батьківщини під час виконання службових обов'язків, у зв'язку з чим ОСОБА_1 не встиг визнати своє батьківство. Аналізуючи зібрані у справі та досліджені в судовому засіданні докази, оцінюючи їх належність, допустимість, достовірність, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, суд приходить до висновку про доведеність факту батьківства ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_4, відносно ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, який помер ІНФОРМАЦІЯ_2, а тому подану заяву задовольняє.¹³ У даній справі основними доказами були показання свідків.

Інший приклад судової справи свідчить про те, що при розгляді справ про встановлення батьківства суду достатньо письмових доказів для ухвалення об'єктивного та справедливого рішення. Так, у рішенні Першотравневого районного суду м. Чернівці від 23.10.2023 року по справі про встановлення факту батьківства та внесення змін до актового запису суд, дослідивши письмові докази по справі, прийшов до висновку, що заява обґрунтована та підлягає задоволенню. У даній справі заявник звернувся до суду із заявою про встановлення факту батьківства та внесення змін до актового запису, в обґрунтування якої посилялась на те, що вона перебувала у відносинах з ОСОБА_2, під час яких у них ІН-

¹³ Рішення Тетіївського районного суду Київської області від 04 серпня 2023 року, справа № 940/673/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/112659464/> (дата звернення: 12.12.2023)

ІНФОРМАЦІЯ_1 народилась донька – ОСОБА_3. Оскільки на момент народження доньки шлюб між нею та батьком дитини не був зареєстрований, а останній проходив службу в складі Збройних сил України, при реєстрації народження в органах РАЦСу запис про батька дитини в актовому записі про її народження зазначено зі слів матері, а саме «ОСОБА_4» замість «ОСОБА_2». ІНФОРМАЦІЯ_2 ОСОБА_2 помер та за його життя, з урахуванням воєнного стану зумовленого збройною агресією рф проти України, останній не мав можливості звернутись із заявою в органи РАЦСу про визнання свого батьківства, а тому для підтвердження даного юридичного факту виникла необхідність у зверненні до суду з даною заявою. При цьому, заявник просила врахувати, що факт батьківства ОСОБА_2 стосовно малолітньої ОСОБА_3 ніким не оспорується, натомість мати останнього визнає дитину своєю онукою та на підтвердження наведених вище обставин долучила до матеріалів справи копію звіту ДНК про встановлення спорідненості між її донькою ОСОБА_3 та ОСОБА_5, яка є матір'ю покійного ОСОБА_2 та відповідно бабусею малолітньої ОСОБА_3. Так, судом встановлено, що ІНФОРМАЦІЯ_1 народилась ОСОБА_3, про що 16.08.2022 року відділом державної реєстрації актів цивільного стану у місті Чернівці Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) складено актовий запис № 1446, в якому зазначено відомості про батьків дитини, а саме мати ОСОБА_1, а батько ОСОБА_4. За наслідками розгляду справи встановлено, що відомості про батька дитини в актовий запис про народження були внесені в порядку ст. 135 СК України. З копії свідоцтва про народження ОСОБА_3 вбачається, що прізвище батька в актовому записі про народження дитини вказане за прізвищем матері, а ім'я та по батькові заявниця вказала «ОСОБА_2», що є тотожним із ім'ям та по батькові чоловіка, батьківство якого остання просить встановити в рамках даної справи, а саме ОСОБА_2. Заявник до заяви долучила копії спільних фото з ОСОБА_2, їх листування у месенджерах та соціальних мережах щодо перебігу вагітності, статі майбутньої дитини, пологів. Також було додано звіт ДНК про встановлення спорідненості, проведеного лабораторією «Endevator DNA Laboratories», який вказав, що імовірність споріднення між дитиною ОСОБА_3 та ОСОБА_5 (мати покійного ОСОБА_2) становить 99,385991%. Таким чином,

враховуючи вище наведені обставини та дослідженні судом докази в їх сукупності, суд прийшов до висновку про доведеність факту батьківства ОСОБА_2, який помер ІНФОРМАЦІЯ_2, щодо малолітньої ОСОБА_3, яка народилась ІНФОРМАЦІЯ_1. Суд заяву задовольнив та встановив факт батьківства.¹⁴

Проаналізувавши судову практику, слід сказати, що при розгляді та вирішенні справ, пов'язаних із встановленням батьківства, можуть виникати різні проблемні аспекти. Розглянемо деякі з них:

1. Докази батьківства. Збір достатніх та переконливих доказів щодо батьківства може бути проблематичним, особливо у випадках, коли інформація є обмеженою чи суперечливою. Коли сторони у цивільному процесі сперечаються про встановлення чи спростування батьківства щодо конкретної особи, існують декілька моментів, які можуть створювати перешкоди: а) доступ до інформації – отримання достатньої та достовірної інформації щодо родинних зв'язків може бути складним завданням. Наприклад, якщо один із батьків не бажає надавати інформацію чи намагається приховувати її від іншої сторони; б) документальні докази – наявність або відсутність офіційних документів, таких як акти про народження чи шлюб, може вплинути на здатність довести чи спростувати батьківство; в) тестування ДНК – у випадках сумнівів або спорів може застосовуватися тестування ДНК для встановлення батьківства. Однак проблеми можуть виникнути, якщо одна зі сторін відмовляється від участі у тестуванні або сумнівається у його достовірності; г) соціальна експертиза – суд може звертатися до соціальних експертів для вивчення сімейних обставин та взаємодії батьків з дитиною. Однак інтерпретація результатів може бути предметом суперечок; д) докази виховання та зв'язку – учасники справи можуть представляти свідчення членів родини, друзів чи інших осіб, які можуть свідчити про стосунки батьків з дитиною та загальний зв'язок у сім'ї.

Українське цивільне процесуальне законодавство надає можливість сторонам представляти докази, а також передбачає можливість використання експертних висновків та інших методів для встановлення батьківства. Важливо враховувати, що кожна справа

¹⁴ Рішення Першотравневого районного суду м. Чернівці від 23.10.2023 року, номер провадження 2-о/725/149/22. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/114503283/> (дата звернення: 12.12.2023)

унікальна, і докази можуть варіюватися у залежності від конкретних обставин.

2. Спростування батьківства. Одна зі сторін може намагатися спростувати чи заперечити встановлення батьківства, вказуючи на відсутність достатніх доказів або інші причини. Проблемні аспекти спростування батьківства в цивільному процесі України виникають з різних причин: а) браковані чи відсутні документи – якщо немає чітких або достовірних документів, що підтверджують батьківство, це може ускладнити процес спростування чи встановлення батьківства; б) відмова від участі в тестуванні ДНК – якщо одна зі сторін відмовляється від тестування ДНК або від співпраці з експертами, це може ускладнити визначення батьківства; в) відмова свідків або неповна інформація – якщо свідки відмовляються свідчити або не можуть надати повну інформацію щодо обставин батьківства, це може призвести до проблем у доказуванні; г) соціальні аспекти – питання виховання та зв'язку з дитиною можуть виникнути, особливо якщо стосунки батьків із дитиною складні або конфліктні; д) тривалість процесу – судовий процес може бути тривалим, що може вплинути на учасників справи і стати причиною невизначеності для дитини; е) визначення інтересів дитини – судові органи можуть мати складнощі у визначенні того, що є в найкращих інтересах дитини, особливо якщо батьківство спростовується чи встановлюється для одного з батьків.

3. Визначення прав і обов'язків. Встановлення батьківства пов'язане із визначенням прав та обов'язків батьків щодо дитини, таких як підтримка та батьківські права. Процедура визначення прав та обов'язків батьків щодо дитини у цивільному судочинстві зіштовхується з рядом перешкод: а) розірвання шлюбу та конфліктність – у випадках розірвання шлюбу питання батьківства може стати особливо складним, тим більше, якщо існують конфлікти між батьками, що може вплинути на процес визначення прав і обов'язків; б) визначення місця проживання – питання про те, де буде проживати дитина, може викликати суперечки між батьками, особливо якщо вони проживають окремо; в) фінансові аспекти – визначення розміру аліментів та інших фінансових зобов'язань батьків може бути проблемним, особливо якщо існують фінансові труднощі; г) права неповнолітнього батька – якщо один із батьків неповнолітній, це може викликати питання стосовно його здатності ви-

конувати батьківські обов'язки та права; д) взаємодія та спільне прийняття рішень – визначення того, як батьки будуть взаємодіяти та приймати спільні рішення стосовно дитини, може викликати конфлікти та потребу в судовому врегулюванні; е) зміни в умовах сім'ї – зміни в структурі сім'ї, такі як нові шлюби, з'явлення додаткових дітей, можуть створювати нові виклики у визначенні прав та обов'язків батьків; є) врахування інтересів дитини – суд повинен враховувати інтереси самої дитини при визначенні прав та обов'язків батьків, а це може викликати конфлікти між батьками та судом.

4. Спростування результатів тестування ДНК. Якщо використовується тестування ДНК для встановлення батьківства, можливе спростування його результатів або висунення сумнівів щодо його надійності. Процес спростування результатів тестування ДНК може виникнути в цивільному судочинстві в разі сумнівів або незгоди одного з батьків щодо достовірності отриманих результатів. Тут важливо враховувати, що в Україні встановлення батьківства за допомогою тестування ДНК регулюється законодавством, а саме ЦПК України та іншими нормативно-правовими актами. Можливості спростування результатів тестування ДНК включають: а) експертний висновок – якщо один із батьків або сторін справи не погоджується з результатами тестування ДНК, вони можуть звернутися до суду і вимагати експертного висновку. Суд може призначити експертизу для перевірки достовірності та правильності результатів; б) додаткові експертизи – у разі сумнівів сторін або суду можуть бути призначені додаткові експертизи. Це може включати порівняння результатів тестів ДНК від різних лабораторій або проведення інших видів експертиз для перевірки; в) неправильний процес тестування – якщо сторона може довести, що тестування було проведено неправильно або з порушенням процедур, це може стати підставою для спростування результатів; г) можливі помилки – завжди існує можливість, що результати тестування ДНК можуть містити помилки. Запитання щодо відповідальності лабораторії та методів тестування можуть бути висунуті сторонами в процесі судового розгляду. Важливо враховувати, що суди вирішують такі питання індивідуально, оцінюючи всі обставини справи та дотримуючись принципів справедливості.

5. Правовий конфлікт між батьками. В разі розірвання шлюбу між батьками може виникнути конфлікт щодо бажань чи прав кожного з батьків щодо дитини. Однією з основних проблем може бути

саме визначення батьківства. Це може стати об'єктом суперечок, особливо якщо існують сумніви щодо батьківства одного з батьків. Конфлікт може виникнути, коли батьки не згодні з вирішенням питань, пов'язаних із правами та обов'язками батьківства, такими як виховання, догляд та фінансова відповідальність. У деяких випадках інші члени сім'ї або особи, які мають інтерес у встановленні батьківства, можуть вступити в справу, що створює нові напрямки конфлікту. В розлучених або неодружених пар може виникнути конфлікт щодо місця проживання дитини, що впливає на питання догляду та виховання. Однією з частих проблем є визначення розміру аліментів та врегулювання фінансових зобов'язань батьків.

6. Участь третіх осіб. Участь третіх осіб у судовому розгляді справ, пов'язаних із встановленням батьківства, може виникати з різних причин і мати різноманітні форми, наприклад: а) бабусі та дідусі – бабусі та дідусі дитини можуть вирішити взяти участь у справі, особливо, якщо вони вважають, що мають право на контакт і відносини з онуком/онукою. Вони можуть стежити за тим, як вирішуються питання щодо догляду та виховання дитини; б) інші члени сім'ї – інші родичі чи члени сім'ї, такі як тітки, дядьки, кузени, можуть також висловлювати свої інтереси та бажання щодо зв'язку з дитиною та братом чи сестрою; в) нові партнери батьків – нові партнери батьків можуть відчувати зацікавленість у справі, оскільки результат може вплинути на їхні стосунки з батьком чи матір'ю дитини; г) служби опіки та піклування – органи опіки та піклування можуть бути визначені як треті особи, особливо якщо справа стосується дитини та визначення її долі у випадках, коли є питання про догляд та виховання; д) соціальні служби – соціальні служби можуть брати участь у справі, сприяючи суду у вирішенні питань, пов'язаних із добробутом та інтересами дитини; е) представники дитини – якщо дитина досягла відповідного віку, може бути визначений представник дитини, який також буде третьою особою у справі та висловлюватиме власні погляди та побажання. Участь третіх осіб може впливати на хід судового процесу та прийняте рішення, тому важливо, щоб суд враховував їхні позиції та інтереси при вирішенні справи.

Потрібно пам'ятати про те, що під час судового розгляду ці проблеми можуть варіюватися у залежності від конкретних обставин справи.

Таким чином, слід зазначити, що розгляд і вирішення справ, пов'язаних із встановленням батьківства, є важливим етапом судового процесу, що визначає правовий статус батьківства та права й обов'язки сторін у відносинах з дитиною. У ході цих справ можуть виникати різноманітні проблеми, такі як відмова від співпраці сторін, зміна обставин, аспекти фінансового характеру та інші юридичні аспекти. Важливо враховувати, що ефективне вирішення цих справ вимагає уважності до інтересів дитини, виваженої оцінки усіх обставин та чіткого дотримання законодавства. Захист прав та інтересів всіх сторін, а особливо дітей, є ключовим завданням судових органів у вирішенні подібних справ.

2. Розгляд і вирішення справ, пов'язаних із встановленням опіки над дітьми

Відповідно до частини 3 статті 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.¹⁵

Частинами 1, 2 статті 3 Конвенції передбачено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Дитині забезпечується такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом.¹⁶

Стаття 9 Конвенції покладає на держави-учасниці обов'язок забезпечувати те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають

¹⁵ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020 р.). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 13.12.2023)

¹⁶ Про права дитини: Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 р. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 13.12.2023)

роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Відповідно до статті 18 Конвенції батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.¹⁷

Враховуючи вищевказані норми права, можна зробити висновок, що права батьків щодо дитини є похідними від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а тільки потім права батьків.

Встановлення опіки та піклування – влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають, переважно, у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів.¹⁸

Опіка і піклування є особливою формою державної турботи про малолітніх (до 14 років) та неповнолітніх дітей (з 14 до 18 років), що встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Відповідно до ч. 2 ст. 244 СК України при призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки та піклування враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини.

Згідно з ч. 4 ст. 167 СК України, якщо дитина не може бути передана другому з батьків, переважне право перед іншими особами на передання їм дитини мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим.

Опіка над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених ст. 60 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), де закріплено, що суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи

¹⁷ Там само.

¹⁸ Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#n14> (дата звернення: 14.12.2023)

буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування.¹⁹

Опіка (піклування) установлюється за місцем проживання особи, що підлягає опіці (піклуванню), або за місцем проживання опікуна (піклувальника).

Рішення про встановлення опіки (піклування) повинне бути прийняте не пізніше місячного строку з моменту, коли відповідному органу опіки й піклування стало відомо про необхідність встановлення опіки або піклування.

Порядок встановлення опіки визначається Правилами опіки та піклування, які затверджені Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88.²⁰

Опіка (піклування) над дітьми встановлюється, якщо батьки: померли; невідомі; визнані в судовому порядку безвісно відсутніми або померлими. Опіка (піклування) над неповнолітніми дітьми може встановлюватись за життя батьків, а саме у випадках, коли батьки: судом позбавлені батьківських прав або ухвалено рішення про відібрання дитини й передачу її під опіку незалежно від того, позбавлені вони батьківських прав чи ні, оскільки перебування з ними небезпечне для життя дитини; визнані у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними (психічно хворими, розумово відсталими або перебувають на тривалому стаціонарному лікуванні в лікувально-профілактичній установі або на державному втримуванні в будинках-інтернатах); понад шість місяців не можуть займатися вихованням своїх дітей (засуджені до позбавлення волі на тривалий час за здійснення злочину, за станом здоров'я (інваліди I–II групи) тощо.); понад шість місяців не проживають разом з дитиною й без поважних причин не беруть участі в її вихованні й утриманні, не проявляють до дитини батьківської уваги й турботи або підкинули (залишили) дитину, і це підтверджено відповідними актами, складеними органами внутрішніх справ; відмовилися від

¹⁹ Цивільний кодекс України: Кодекс, Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.12.2023)

²⁰ Про затвердження Правил опіки та піклування: Наказ, Правила від 26.05.1999 р. № 34/166/131/88. Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти України, Міністерство праці та соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99#Text> (дата звернення: 14.12.2023)

дітей у встановленому законом порядку; виїхали на постійне місце проживання або на постійне місце роботи за кордон або перебувають у тривалому відрядженні; перебувають під слідством.

Відповідно до п. 3.1. Правил опіки та піклування для безпосереднього здійснення опіки та піклування органами опіки та піклування призначається опікун чи піклувальник. При призначенні опікуна (піклувальника) беруться до уваги його можливості виконувати опікунські обов'язки, стосунки між ним та підопічним. Опікун чи піклувальник призначається лише за його згодою і, як правило, з числа родичів чи близьких підопічному осіб. Переважне право серед кількох осіб, які бажають стати опікунами чи піклувальниками над однією і тією ж дитиною, надається: родичам дитини незалежно від місця їх проживання; особам, у сім'ї яких проживає дитина на час, коли стосовно неї виникли підстави щодо встановлення опіки чи піклування. При цьому за умови досягнення нею відповідного віку (10 років) враховуються побажання самої дитини.²¹

Проаналізувавши судову практику, можна сказати, що справи, пов'язані із встановленням опіки над дітьми, можуть виникати з різних причин і включати різноманітні проблеми. Ознайомившись із судовими рішеннями у даній категорії справ, хочемо виділити наступні проблемні аспекти, які часто виникають під час судового розгляду і вирішення справ про встановлення опіки над дітьми:

1. Батьківські права і обов'язки. Згідно із частинами 1–4 статті 150 СК України батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини, піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя, поважати дитину. Відповідно до ч. 1 ст. 155 СК України здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Визначення, які батьки мають права і обов'язки по відношенню до дитини, може бути складним завданням. Суд повинен враховувати фактори, такі як емоційна стабільність, фінансова здатність, здатність забезпечити безпеку та благополуччя дитини. Розгля-

²¹ Там само.

даючи справи про встановлення опіки над дітьми, для прийняття обґрунтованих та справедливих рішень суд повинен враховувати наступне:

- оцінку, які умови надають найвищий рівень безпеки та благополуччя для дитини (це може включати фізичну та емоційну безпеку). Якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує. При ухваленні рішення про відібрання дитини від батьків може виникнути необхідність врахування низки чинників. Можливо потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина, якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я;
- здатність батьків забезпечити дитині достатню кількість їжі, житло, медичну допомогу та інші основні потреби;
- оцінку батьківських навичок та здатності забезпечити відповідний рівень догляду та виховання для дитини;
- вивчення, наскільки стабільне та продуктивне сімейне середовище може впливати на здоров'я та розвиток дитини;
- здатність батьків спілкуватися та співпрацювати між собою та, при необхідності, із представниками системи опіки;
- врахування емоційного стану та потреб дитини, особливо у випадках, коли він або вона може бути вразливою до стресу чи емоційної травми;
- розгляд історії догляду за дитиною, зокрема, якщо існують попередні випадки опіки, усиновлення, розлучення чи інші ситуації;
- оцінка готовності батьків дотримуватися рішення суду та співпрацювати з системою опіки;
- врахування віку та зрілості дитини для того, щоб визначити, чи можна враховувати його або її думку та побажання при вирішенні справи;
- здатність батьків та дитини пристосуватися до нових умов, зокрема, у випадках переїзду чи зміни у родинних обставинах та ін.

2. Визначення основного місця проживання. У випадках розлучення батьків часто виникає питання визначення основного місця проживання дитини. Це може впливати на рішення щодо фізичного та правового владарювання над дитиною. Визначення основного місця проживання дитини є однією з ключових проблем при розгляді справ про встановлення опіки над дітьми. Цей аспект може викликати численні проблеми та конфлікти між батьками чи опікунами. Наприклад, у випадках розлучення батьків виникає питання, яким чином розподілити час і визначити основне місце проживання дитини між ними. Якщо дитина має обох нерідних батьків, які проживають в різних місцях, суд повинен вирішити, де буде основне місце проживання. Якщо батьки проживають в різних юрисдикціях, це ускладнює визначення основного місця проживання та призводить до конфліктів між судами різних міст чи країн. Питання визначення основного місця проживання часто пов'язане з визначенням прав батьків та режиму відвідувань для того батька, який не проживає разом з дитиною. Суд повинен враховувати, яке середовище є більш стабільним та сприятливим для розвитку дитини. В залежності від віку та зрілості дитини її думка та бажання можуть бути враховані при вирішенні питань щодо місця проживання. На рішення суду впливає економічна стабільність, доступність освіти та інших соціальних служб. Результати соціальних експертиз та досліджень можуть надавати інформацію для вирішення питань про найкращий інтерес дитини.

3. Права рідних і нерідних батьків. Якщо в справі присутні рідні та нерідні батьки, виникає питання про те, як розподілити права і обов'язки між ними. Це може стосуватися питань відвідувань, утримання та участі в прийнятті рішень. У цьому процесі важливо визначити, що є найкращим для самої дитини. Різні думки і бажання батьків можуть впливати на цей вибір. Дуже важлива взаємодія батьків – конфлікти між батьками можуть ускладнювати розподіл прав і обов'язків. Наприклад, якщо є напружені стосунки між рідними батьками, це може впливати на прийняття об'єктивних рішень. Питання фінансової підтримки дитини може бути джерелом конфліктів. Визначення обов'язків щодо фінансів, аліментів та інших витрат є важливою частиною угоди. У деяких випадках нерідні батьки можуть відчувати, що їм не надається достатньої ролі у прийнятті важливих рішень для дитини. Якщо один із бать-

ків переїжджає або має нестабільну житлову ситуацію, це може вплинути на рішення суду щодо розподілу прав і обов'язків. Суд також може враховувати стан здоров'я батьків та їхню здатність забезпечити безпеку та догляд за дитиною. На рішення щодо встановлення опіки також впливає психологічний стан та індивідуальні потреби дітей. Враховуючи всі ці аспекти, важливо шукати компроміс і домовленість між батьками так, щоб остаточне рішення суду слугувало інтересам найкращого благополуччя дитини.

4. Проблеми гендерної рівності. У деяких випадках може виникати проблема стереотипів щодо ролей батьків. Судові рішення можуть враховувати гендерні стереотипи, що може впливати на рішення стосовно материнства чи батьківства. Традиційні уявлення про статеві ролі можуть впливати на рішення суду щодо того, які обов'язки і права відводяться рідним батькам, особливо у випадках розлучення. Часто стосовно матері чи батька можуть існувати стереотипи, які впливають на оцінку їхньої здатності доглядати за дитиною. Жінкам часто приписують головну роль у догляді за дітьми, а чоловікам – головну роль у фінансовому забезпеченні сім'ї. Це звичайно впливає на рішення суду щодо призначення опіки. Зазвичай у справах про встановлення аліментів частіше визначається фінансова відповідальність батьків чоловіків. Це відображає стереотипи про те, що чоловіки мають бути головними годувальниками в сім'ї. У багатьох випадках існує уявлення, що жінки є природними опікунками та краще впораються з доглядом за дітьми, ніж чоловіки. Таке бачення впливає на розподіл часу, який кожен з батьків може провести з дітьми. Наприклад, у рішеннях Печерського районного суду міста Києва від 04.04.2023 року (справа № 757/52853/21-ц), Болградського районного суду Одеської області від 05.04.2023 року (справа № 497/761/22), Межівського районного суду Дніпропетровської області від 05.05.2023 року (справа № 181/449/22) суди приходили до висновку про визначення місця проживання малолітньої дитини разом з матір'ю.²² Стереотипи про рівень відповідальності можуть впливати на те, як оцінюється здатність батьків долати труднощі та вирішувати проблеми в контексті

²² Рішення Печерського районного суду міста Києва від 04.04.2023 року, справа № 757/52853/21-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110217426>; рішення Болградського районного суду Одеської області від 05.04.2023 року, справа № 497/761/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110040516>; рішення Межівського районного суду Дніпропетровської області від 05.05.2023 року, справа № 181/449/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110656515>

виховання дітей. Для досягнення справедливості у справах про встановлення опіки над дітьми важливо покладатися на об'єктивні оцінки здатності кожного з батьків дбати про дитину та враховувати індивідуальні можливості та обставини, а не просто визначати роль відповідно до статевих стереотипів.

5. Дії держави. Довготривалість судових процедур і визначення опіки викликають негативний вплив на дітей і сім'ї. Часто справи затягуються через перевантаженість судів, адміністративні труднощі або інші обставини. Зайві бюрократичні процеси та вимоги стають перешкодою для ефективного вирішення справ. Важливо, щоб адміністративні процеси були прозорими і спрощеними, щоб уникнути зайвої тяганини. Державні служби часто повинні забезпечувати підтримку для сімей, особливо в складних ситуаціях. Однак часто недостатня або неефективна підтримка ускладнює процес встановлення опіки. Інтереси дитини повинні бути завжди на передньому плані, проте бюрократичні процеси призводять до того, що ці інтереси недостатньо враховані або забуті взагалі. Недостатні фінансові ресурси для соціальних служб призводять до того, що немає достатньо ресурсів для адекватного визначення і забезпечення опіки над дітьми. Недостатня кваліфікація працівників служб соціального захисту та судових працівників призводить до неточностей у визначенні опіки та вирішенні питань дітей. Відсутність послідовності та єдиної стратегії призводить до непорозумінь і різних рішень у аналогічних справах. Вирішити ці проблеми можна шляхом ефективної взаємодії між державними органами, судовими і соціальними службами, а також зосередження на інтересах дітей та забезпеченні адекватної підтримки для сімей у процесі встановлення опіки.

6. Економічні труднощі. Фінансові аспекти, такі як утримання дитини, можуть стати проблемою, особливо якщо один з батьків стикається із фінансовими труднощами. Суди враховують економічний статус батьків при визначенні їхньої здатності надавати адекватний догляд та матеріальну підтримку для дітей. Економічні труднощі можуть впливати на призначення опіки та розподіл обов'язків. У разі розлучення або розірвання сім'ї економічні труднощі можуть впливати на визначення розміру аліментів та їх виплату. Важливо враховувати здатність батька або матері забезпечувати фінансову підтримку дитини. Економічна нестабільність

може обмежувати доступ батьків до освіти та додаткових послуг, які можуть покращити їхні навички догляду за дітьми. Це у свою чергу може впливати на рішення щодо опіки. Економічні обмеження можуть впливати на якість житла та умови проживання. Суд враховує ці аспекти при визначенні того, де і з ким діти будуть проживати. Економічні труднощі можуть обмежувати доступ батьків до медичної допомоги для дітей. Важливо визначити, як буде забезпечено медичне обслуговування та страхування. Економічна ситуація може вимагати від батьків більш продуктивної роботи, що може вплинути на їхню присутність біля дітей та здатність брати участь у їхньому вихованні. Фінансові обмеження можуть впливати на можливості дітей у розвитку та участі в різних сферах, таких як спорт, мистецтво, освіта та ін. Для розв'язання цих проблем суд повинен забезпечити об'єктивну оцінку ситуації та урахувати індивідуальні обставини сім'ї. Підходи, спрямовані на підтримку сімей у складних економічних обставинах, можуть сприяти кращій опіці для дітей.

7. Врахування інтересів дитини. Найважливішим є врахування інтересів самої дитини. Суд повинен вирішити, які умови опіки будуть найкращими для забезпечення безпеки, благополуччя та розвитку дитини. Врахування інтересів дитини у справах про встановлення опіки є важливим аспектом, і процес спрямований на забезпечення найкращого благополуччя та захисту прав та потреб дитини. Наприклад, у рішенні Європейського суду з прав людини від 07.12.2006 року № 31111/04 у справі «Хант проти України» зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага (рішення у справі «Olsson v. Sweden» (№ 2) від 27.11.1992 року, Серія А, № 250, ст. 35–36, § 90) і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків (пункт 54). Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини (рішення у справі «Johansen v. Norway» від 07.08.1996 року, § 78).²³

²³ Рішення Європейського суду з прав людини від 07.12.2006 року № 31111/04 у справі «Хант проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text (дата звернення: 15.12.2023)

Наглядним прикладом того, що інтереси дитини мають бути в пріоритеті, є рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 18.04.2023 року (справа № 159/1607/23). У даній справі заявниця звернулася до суду про встановлення юридичного факту – що вона самотійно виховує і утримує малолітню дитину і є єдиною особою, яка опікується нею і забезпечує її існування. Суть у тому, що заявниця має малолітню дитину ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1. Дитина проживає з нею. Заявниця є єдиною особою, яка опікується дитиною і забезпечує її існування. Перекласти опіку над дитиною на іншу особу на тривалий час заявниця не може. Шлюб з батьком дитини розірваний. Батько дитини проживає окремо і, на сьогодні, неспроможний взяти опіку над дитиною повністю на себе. Діяльність, якою займається заявниця, передбачає можливість тривалого відрядження, в яке неможливо забрати з собою дитину. Виходячи з інтересів дитини, заявниця просить встановити факт, що вона самотійно виховує і утримує малолітню дитину і є єдиною особою, яка опікується нею і забезпечує її існування, що зумовить необхідність і можливість для її керівництва враховувати цей факт при виборі місця, де вона виконуватиме свої обов'язки. Суд заяву задовольнив, вказавши, що відповідно до міжнародно-правових зобов'язань, прийнятих на себе державою, інтереси дитини мають пріоритет над іншими інтересами. Мало того, з огляду на необхідність невідкладного захисту інтересів дитини, суд вирішив допустити негайне виконання рішення суду, коли воно набирає законної сили відразу після постановлення.²⁴

Вважаємо за необхідне виділити декілька ключових пунктів, про які суд не може забувати під час судового розгляду справ про встановлення опіки над дитиною: 1) педагогічна експертиза – суд має залучати педагогічних експертів для оцінки сімейного середовища та визначення того, що є найкращим для дитини в конкретній ситуації; 2) прислухання до думки дитини – якщо вік дозволяє, суд має вислухати думку та побажання самої дитини; 3) здатність надавати стабільне середовище – суд оцінює здатність батьків чи інших опікунів забезпечувати стабільне та позитивне середовище для дитини, враховуючи фактори, такі як житлові умови та сімейні відносини. Вдалим прикладом забезпечення дитині стабільного та пози-

²⁴ Рішення Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 18.04.2023 року, справа № 159/1607/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110279665> (дата звернення: 17.12.2023)

тивного середовища є рішення Київського районного суду м. Одеси від 04.09.2023 року (справа № 947/779/23) про встановлення опіки. У даній справі суд встановив опікуном малолітньої дитини його бабусю. Позов вмотивовано тим, що малолітній є її онуком, а мати дитини тривалий час хворіє на тяжку хворобу. Суд встановив, що на цей час у матері дитини наявне тривале тяжке захворювання, яке перешкоджає їй виконанню батьківських обов'язків.²⁵ Таким чином, бачимо, що суд, розуміючи, що мати не може надати дитині зараз необхідної уваги, прийняв рішення, яке дозволяє забезпечити дитину проживанням у стабільному та позитивному середовищі; 4) безпека та здоров'я – інтереси дитини включають забезпечення її безпеки та здоров'я. Суд має враховувати будь-які ознаки насильства, небезпеки чи інших факторів, що можуть впливати на добробут дитини; 5) розміщення дитини в заздалегідь відомому середовищі – суд намагається забезпечити розміщення дитини в середовищі, яке відоме і зрозуміле для неї, що може включати підтримку родинних зв'язків та збереження рутини. Ось, наприклад, у рішенні Красилівського районного суду Хмельницької області від 25.05.2023 року суд позбавив батька малолітньої дитини батьківських прав і залишив дитину проживати з бабусею, оскільки дитина після смерті матері постійно проживає у бабусі, а батько, який виїхав за кордон, не зустрічався з донькою вже 3 роки. Судом встановлено, що відповідно до акту обстеження умов проживання від 24.08.2022 року, сім'я бабусі забезпечена житлом і умови для проживання є придатними. Сама малолітня ОСОБА_7 бажає проживати в родині позивача, в звичному і комфортному для неї середовищі. Відповідно до виданої навчальним закладом довідки № 10 від 24.08.2022 року, ОСОБА_9 опікується бабуся ОСОБА_1, вдома створено всі необхідні житлово-побутові умови для нормального проживання та розвитку дитини. Позивач наголошувала на тому, що позбавлення батьківських прав відповідача сприятиме інтересам дитини та захисту її прав, оскільки вона продовжить проживати у благополучному і звичному для себе середовищі – сім'ї позивача²⁶; 6) обов'язок підтримувати зв'язок з обома батьками – у випадках розлучення чи конфліктів між

²⁵ Рішення Київського районного суду м. Одеси від 04.09.2023 року, справа № 947/779/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113469247> (дата звернення: 17.12.2023)

²⁶ Рішення Красилівського районного суду Хмельницької області від 25.05.2023 року, справа № 677/1417/22. URL: <http://surl.li/pggnw> (дата звернення: 17.12.2023)

батьками, суд повинен працювати над забезпеченням можливості дитини підтримувати стосунки з обома батьками, якщо це в її інтересах; 7) психосоціальна підтримка – суд повинен враховувати наявність психосоціальної підтримки для дитини та її батьків, зокрема у випадках, коли є емоційні чи психологічні труднощі; 8) врахування особливих потреб – деякі діти мають особливі потреби, такі як медичні, освітні або інші. Суд повинен враховувати ці потреби для забезпечення найбільш відповідного оточення для дитини. Врахування інтересів дитини вимагає багатогранного підходу, а рішення суду повинні сприяти її фізичному, емоційному та соціальному добробуту. Забезпечення ефективного врахування інтересів дитини вимагає об'єктивності та звернення уваги на всі аспекти її фізичного та емоційного благополуччя.

Таким чином, слід зазначити, що розгляд і вирішення справ, пов'язаних із встановленням опіки над дітьми, є складним та відповідальним процесом, який вимагає глибокого розуміння інтересів дитини та дотримання вищих норм права та справедливості. В ході цих справ враховуються різноманітні аспекти, такі як емоційний та фізичний добробут дитини, здатність батьків чи опікунів забезпечувати належний догляд та виховання, а також фінансові аспекти. Важливо, щоб рішення суду відображало найкращі інтереси дитини та сприяло її стабільному розвитку. Ефективне вирішення таких справ вимагає співпраці всіх сторін, врахування психологічних та соціальних аспектів, а також прагнення до створення оптимального середовища для росту та розвитку дитини.

3. Особливості примусового виконання судових рішень про встановлення батьківства та про встановлення опіки над дітьми

Виконання рішення суду є невід'ємною частиною права на справедливий суд. Судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що виконавче провадження, як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших ор-

ганів (посадових осіб) – це сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.²⁷

Виконання судового рішення здійснюється на підставі виконавчого документу, що видається судом, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Забезпечення виконання судового рішення є обов'язком держави, яка повинна забезпечувати ефективні системи виконання судових рішень, а також функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалено обов'язкове судове рішення.

Виконання судового рішення – сфера регулювання статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду (рішення Європейського суду з прав людини від 29 червня 2004 року у справі «Войтенко проти України»)²⁸. Невиконання судового рішення впродовж тривалого часу є порушенням права на справедливий судовий розгляд.

Належним доказом вжиття усіх передбачених Законом України «Про виконавче провадження» заходів з примусового виконання рішення суду, що свідчить про повноту виконавчих дій, є повне виконання рішення суду. Невиконання рішення суду, яке набрало законної сили, свідчить про неповноту виконавчих дій, що є недопустимим з огляду на положення статті 129–1 Конституції України щодо обов'язковості судових рішень.

Згідно зі ст. 447 ЦПК України сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вони вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконав-

²⁷ Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII (редакція від 01.01.2024). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 01.01.2024)

²⁸ Рішення Європейського суду з прав людини від 29 червня 2004 року у справі «Войтенко проти України», заява № 18966/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_223#Text (дата звернення: 01.01.2024)

ця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права чи свободи. Положеннями ст. 449 ЦПК України передбачено, що скаргу може бути подано до суду: у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права або свободи; у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій. Пропущений з поважних причин строк для подання скарги може бути поновлено судом.²⁹ Аналіз цих норм свідчить про те, що до суду можуть бути оскаржені не тільки дії державного виконавця, а й бездіяльність. Бездіяльність, на відміну від дії, має триваючий характер та існує до часу початку дій, які свідчать про припинення бездіяльності. Триваюче правопорушення передбачає перебування у стані безперервного тривалого невчинення особою певних дій (бездіяльності), у зв'язку із чим неправомірна бездіяльність може бути оскаржена упродовж усього часу її перебігу.³⁰

Судову реформу в цілому неможливо розглядати окремо від реформи виконавчого провадження, адже останнє є фінальною (завершальною) стадією судового процесу. Перший і найважливіший етап виконавчої реформи успішно відбувся. Приватні виконавці працюють вже декілька років. За даними Єдиного державного реєстру приватних виконавців станом на 2021 рік «діючих приватників» вже 242 особи (не рахуючи 13 осіб, які призупинили чи припинили діяльність). Державних виконавців наразі працює близько 4500. При цьому, один приватний виконавець є в 5 разів ефективнішим, ніж державний. За даними Pravo Justice в 2019 році 205 приватних виконавців «зібрали» – 4.2 млрд. грн., 4500 державних – 16.5 млрд. грн. Тому, в світлі останніх подій в цьому напрямку, постання зрівняння повноважень приватних виконавців з державними – це єдиний правильний крок. Приватні виконавці продемонстрували свою

²⁹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (редакція від 31.12.2023). Верховна Рада України. URL: <https://cutt.ly/l8rzdPQ> (дата звернення: 01.01.2024).

³⁰ Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність приватного/державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах. Верховний Суд. URL: <http://surl.li/pghnl> (дата звернення: 01.01.2024)

ефективність, а тому необхідно розширити їх повноваження, надати можливість виконувати рішення, що зараз виконують лише державні виконавці; зрештою, потрібно збільшити кількість таких виконавців.³¹

У 2017 році запроваджено Єдиний державний реєстр виконавчих документів, який, на жаль, досі не функціонує. Так, до запровадження Єдиного реєстру виконавчих документів Міністерством юстиції визначено порядок пред'явлення до виконання виконавчих документів, виданих у формі електронного документа. На початку впровадження таких змін пред'являти виконавчі документи могли лише органи, уповноважені видавати такі документи. Ця новація успішно спрацювала під час пред'явлення постанов у справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. Після чого наприкінці 2022 року пред'явлення до примусового виконання виконавчого документа, виданого у формі електронного документа, передбачено з використанням:

- засобів Порталу Дія, зокрема, з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія) стягувачами – фізичними особами;
- підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема, підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд», стягувачами – фізичними та юридичними особами.

Автоматизовано і можливість формування сторонами виконавчого провадження узагальненої інформації про рішення (виконавчі дії), прийняті (вчинені) виконавцем, із зазначенням дати їх прийняття (вчинення) та з можливістю друку такої інформації; доступ сторонам виконавчого провадження до документів виконавчого провадження.³²

Таким чином, можна сказати, що виконавче провадження набуває позитивних змін, але і є куди рухатись вперед, адже ще не всі перешкоди та проблеми подолано.

Варто згадати й нещодавнє дослідження: у проєкті звіту за результатами дослідження сфери примусового виконання рішень

³¹ Шкляр. С. Що не так із системою примусового виконання судових рішень в Україні. <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/03/3/671563/> (дата звернення: 03.01.2024)

³² Олійник. О. Цифровізація виконавчого провадження – per aspera ad законопроект № 9363. 2023. URL: <http://surl.li/pghuc> (дата звернення: 03.01.2024)

судів та інших органів в Україні (липень 2023), що підготовлений Human Research на замовлення EU Project Pravo-Justice, зазначається, що: «наразі рівень цифровізації недостатній, змін потребують не лише цифрові інструменти для виконавців, але і створення цифрових інструментів для користувачів (особливо боржників) щодо ознайомлення з виконавчим провадженням, а також оплати боргу, виключення з реєстру боржників – всі ці аспекти мають бути максимально цифровізовані та автоматизовані. Безпосередньо для виконавців першочерговими інструментами, які потребують удосконалення, зафіксовано автоматизовану систему виконавчого провадження та реєстри (точніше інтеграція усіх наявних реєстрів або створення єдиного реєстру)».³³

Спроби законодавця для цифровізації виконавчого провадження знайшли своє втілення в низці законопроектів, деякі з яких вже тривалий час залежуються без розгляду у Верховній Раді. Наприклад, законопроект № 5660, який прийнятий у першому читанні ще у липні 2021 року пропонує:

- розширення функціоналу АСВП (щодо взаємодії виконавців з державними органами, банками та іншими фінансовими установами; формування відомостей, необхідних для обрахунку розмірів винагороди державних виконавців; автоматизація інших процесів діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців для здійснення виконавчого провадження);
- наявність відомостей про особу в Єдиному реєстрі боржників = автоматична підстава для відмови у відчуженні такими боржниками майна;
- обов'язкове проведення перевірки різними суб'єктами, що оформлюють відчуження/передачу права власності (наприклад, органами реєстрації, нотаріусами, депозитаріями тощо), відомостей з Єдиного реєстру боржників при відчуженні/передачі права власності тощо різних видів майна та повідомлення про це виконавців;
- виконавці звільняються від реєстрації обтяжень рухомого, нерухомого майна (окрім випадків виконання ухвал про забезпечення позову);

³³ Шкляр С. Навіщо Україні реформа виконавчої системи. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/08/30/703747/> (дата звернення: 03.01.2024)

- більш швидкий механізм зняття арешту з майна (погашення всієї суми боргу та винагороди виконавця (яку пропонується називати виконавчою санкцією), повідомлення про погашення заборгованості за виконавчим провадженням, зняття арешту та виключення з реєстру боржників);
- запровадження Єдиного державного реєстру виконавчих документів.³⁴

Аналізуючи скарги та звернення, які надходять до Міністерства юстиції, а також судову практику, яка стосується примусового виконання рішень про встановлення батьківства, ми помітили, що примусове виконання судових рішень про встановлення батьківства стикається з різними проблемами, які ускладнюють процес виконання таких рішень. Ось, наприклад, деякі з можливих проблем:

1. Відсутність співпраці сторін. Якщо одна зі сторін не бажає співпрацювати або визнавати судові рішення, може виникнути необхідність застосування примусових заходів. Проблема відсутності співпраці сторін під час примусового виконання судових рішень про встановлення батьківства може виникнути з різних причин, наприклад:

- неприйняття рішення стороною – одна зі сторін, зазвичай батько чи мати, може бути незадоволена судовим рішенням і відмовлятися його визнавати або дотримуватися його умов;
- несприятливі стосунки між батьками – випадки розлучення чи конфліктів між батьками можуть призводити до неприязні та небажання однієї сторони співпрацювати з іншою;
- відсутність комунікації – іноді батьки можуть уникати комунікації між собою, що ускладнює вирішення питань, пов'язаних із виконанням рішення суду;
- фінансові труднощі – одна зі сторін може перебувати в фінансових труднощах і не здатна виконувати свої фінансові зобов'язання щодо утримання дитини чи інших аспектів судового рішення;
- зміна обставин – зміна особистих обставин, таких як переїзд, нова робота або шлюб, може призвести до неможливості виконання судового рішення;

³⁴ Проект Закону про примусове виконання рішень від 14.06.2021 року № 5660. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72223 (дата звернення: 03.01.2024)

- непорозуміння щодо умов рішення – сторони можуть мати різні тлумачення або непорозуміння стосовно умов судового рішення, що може викликати конфлікти.

2. Відсутність засобів для виконання рішення. Якщо батько, визнаний судом, не здатен або не бажає виконувати свої обов'язки, наприклад, щодо утримання дитини, може знадобитися втручання для забезпечення виконання судового рішення. Проблема відсутності засобів для виконання рішення про встановлення батьківства може виникнути з кількох причин:

- фінансові труднощі – якщо батько чи мати, на кого було накладено фінансові зобов'язання, перебуває у складній фінансовій ситуації, виконання судового рішення буде ускладненим. Це може стосуватися, наприклад, зобов'язань щодо утримання дитини;
- відсутність активів – якщо батько або мати не має значних активів або власності, яку можна було б конфіскувати чи продати для задоволення фінансових зобов'язань, то примусове виконання рішення буде неможливим;
- відсутність згоди – у деяких випадках виконання рішення може вимагати активної співпраці сторін. Якщо одна із сторін не згідна чи не бажає співпрацювати, навіть із наявністю фінансових засобів, може виникнути проблема;
- зміна обставин – зміна життєвих обставин, таких як переїзд чи втрата роботи, може вплинути на можливість виконання судового рішення;
- зміна фінансового стану – фінансовий стан людини може змінюватися з часом через втрату роботи, зміну матеріального стану чи інші обставини, що може вплинути на можливість виконання фінансових зобов'язань.

3. Виникнення нових обставин. Ситуації можуть змінюватися з часом і можуть виникати нові обставини, які впливають на виконання рішення. Проблема зміни обставин під час виконання рішення суду про встановлення батьківства виникає тоді, коли учасники справи чи ситуація сама по собі зазнають істотних змін після ухвалення судового рішення. Можна виділити такі основні зміни, які будуть впливати на виконання рішення суду:

- переїзд чи зміна місця проживання – зміна місця проживання одного з батьків може вплинути на виконання судового

- рішення, зокрема, якщо рішення передбачає конкретні режими стосунків із дитиною чи інші обов'язки;
- зміна фінансового стану – якщо одна зі сторін зазнає змін у своєму фінансовому стані, це може вплинути на її можливість виконувати фінансові зобов'язання, такі як утримання дитини. Наприклад, втрата роботи чи зменшення доходу може створити фінансові труднощі;
  - нові обставини, які впливають на дитину – якщо з'являються нові обставини, які можуть впливати на добробут дитини, суд може взяти ці обставини до уваги та вносити корективи у вже існуюче рішення;
  - зміна обставин, пов'язаних із здоров'ям – якщо одна зі сторін чи дитина зазнає змін у стані здоров'я, це може вплинути на виконання судового рішення, особливо якщо це стосується медичних питань чи утримання;
  - зміна сімейного стану – шлюб, розлучення чи нові відносини можуть впливати на родинні стосунки та вимагати зміни у виконанні судового рішення.

4. Тривалість судового процесу. Відповідно до ст. 352 ЦПК України учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.³⁵ Отож виконання рішення суду може затягуватися через подані апеляції та апеляційне провадження. Якщо судовий процес триває довго, то і визначення статусу батьківства може затримуватися. Це може ускладнити реалізацію прав і обов'язків, пов'язаних із батьківством. Тривалий судовий процес апеляції може призводити до того, що сторони не мають чіткої картини стосовно своїх обов'язків і прав, визначених судовим рішенням. Це призводить до непорозуміння і конфліктів при виконанні рішення. Також протягом здійснення апеляційного провадження можуть змінюватися сімейні та особисті обставини сторін. Це безумовно впливає на виконання рішення, оскільки нові обставини можуть вимагати коригувань у вже ухваленому судовому рішенні. Тривалість судового процесу під час апеляційного про-

³⁵ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (редакція від 31.12.2023). Верховна Рада України. URL: <https://cutt.ly/l8rzdPQ> (дата звернення: 03.01.2024).

вадження може призводити до додаткових фінансових витрат для сторін, що може вплинути на їхню здатність виконувати фінансові зобов'язання, передбачені судовим рішенням.

Що стосується примусового виконання *судових рішень про встановлення опіки над дітьми*, то слід відмітити, що тут також є різноманітні проблеми. Вважасмо за доцільне виділити наступні:

1. Відмова сторони від співпраці – якщо одна зі сторін, на яку накладено обов'язки опікунства, не бажає чи не може співпрацювати, це може призвести до ускладнень у виконанні судового рішення. Соціальні служби чи інші агенції, які відповідають за нагляд за виконанням судових рішень, можуть стикатися із відмовою сторін співпрацювати, що ускладнює моніторинг та вирішення процесуальних проблем. Також можна стикнутися із відмовою співпрацювати з іншим опікуном – у випадку, коли опіка ділиться між двома чи більше особами, відмова одного з опікунів від співпраці може виникнути через конфлікти, розбіжності в підходах або взаємні непорозуміння.

2. Зміна обставин – сімейні обставини можуть змінюватися з часом, що може вплинути на можливість виконання рішення. Проблема зміни обставин під час примусового виконання рішення про встановлення опіки над дітьми полягає в тому, що сімейні, соціальні чи інші обставини можуть змінитися після ухвалення судового рішення, що може вплинути на його виконання. Наприклад, це може бути: зміна матеріального стану (фінансова ситуація опікунів чи інших сторін, включених у рішення суду, може змінитися. Нові фінансові труднощі або поліпшення фінансового стану можуть вплинути на здатність виконання фінансових обов'язків щодо дітей); зміна місця проживання (якщо опікун чи інша сторона змінює місце проживання, це може вплинути на виконання судового рішення, зокрема, щодо здійснення візитів чи переведення дітей з одного місця в інше); зміна роботи чи зайнятості (зміна роботи чи втрата зайнятості може вплинути на час, енергію і фінанси, які опікун може віддати дітям. Це також може вплинути на здатність виконувати інші обов'язки щодо дітей); зміна сімейного статусу (шлюб, розлучення чи нові відносини можуть впливати на родинні обставини та вимагати змін у виконанні судового рішення); зміни у стані здоров'я (зміна стану здоров'я опікунів або дітей може вплинути на їхню здатність виконувати обов'язки чи вимагати додаткового медичного догляду).

3. Необхідність зміни рішення – така проблема виникає, коли сімейні чи інші обставини стають несумісними з вже існуючим судовим рішенням щодо опіки. Це може бути, наприклад, зміна обставин у житті дітей (якщо змінюються потреби чи інтереси дітей, або якщо з'являються нові фактори, які можуть впливати на їхнє благополуччя, може виникнути потреба в зміні режиму опіки); зміна стану здоров'я опікунів чи дітей (зміна стану здоров'я одного з опікунів або дитини може потребувати зміни в умовах опіки та надання додаткової підтримки); зміни в соціальному оточенні (шлюб, розлучення, нові відносини чи інші зміни в соціальному оточенні можуть стати причиною зміни рішення щодо опіки); неспівпадіння із здоров'ям чи інтересами дитини (якщо судове рішення не враховує нові потреби або інтереси дитини, або стає несумісним із її фізичним чи емоційним благополуччям, може бути необхідна його зміна); нові обставини, які впливають на безпеку дитини (якщо виникають нові обставини, які можуть становити загрозу безпеці дитини, суд може вважати за необхідне змінити рішення щодо опіки).

4. Відмова від опіки – якщо сторона, якій доручено опіку, вирішує відмовитися від цієї ролі, це може викликати пошук альтернативних рішень щодо дитячого опікунства. Така проблема може виникнути з різних причин і створює значні труднощі в забезпеченні опіки та благополуччі дітей. Причини можуть бути різними, наприклад: відмова від відповідальності (особа, на яку судом накладено обов'язки опіки, може відмовитися від відповідальності через особисті обставини, втрату інтересу або неприйняття цієї ролі); неспроможність виконувати обов'язки (опікун може зрозуміти, що неспроможний виконувати обов'язки, передбачені рішенням суду, через фінансові труднощі, проблеми здоров'я, особисті чи сімейні кризи). Наприклад, у рішенні Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 22.02.2023 року (справа № 133/3102/22) ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою, у якій просить звільнити його від повноважень опікуна над малолітнім ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1. Свої вимоги заявник мотивує тим, що на даний час його стан здоров'я погіршився через отримане поранення у зоні бойових дій та він має намір змінити місце свого проживання. Оскільки позивач не має можливості бути опікуном свого онука ОСОБА_2, тому він вимушений звернутися до суду із відповідною заявою. Суд

заяву задовольнив і звільнив ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_4, від повноважень опікуна над малолітнім ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1;³⁶ конфлікти з іншими опікунами (якщо опіка ділиться між кількома опікунами, можуть виникати конфлікти та непорозуміння, що призводять до відмови одного чи декількох опікунів від своєї ролі); зміна обставин у житті опікунів (особисті, фінансові чи інші обставини в житті опікунів можуть змінюватися з часом, що може призвести до відмови від опіки); незгода з рішенням суду (якщо особа не погоджується з рішенням суду або вважає його несправедливим, вона може відмовитися його виконувати) та ін.

5. Розбіжність поглядів сторін – конфлікти між батьками або опікунами щодо рішень, пов'язаних із дітьми, можуть призвести до ускладнень у виконанні судового рішення. Здійснення спільної опіки може стати проблематичним у випадках незгоди. Проблема розбіжності поглядів сторін під час примусового виконання рішення суду про встановлення опіки над дітьми може виникнути, коли різні сторони (наприклад, батьки, опікун, соціальні служби) мають різні погляди чи інтереси щодо опіки над дітьми. Наприклад, це можуть бути: розбіжності в поглядах на виховання дітей (батьки або опікун можуть мати різні погляди на те, як повинні бути виховані діти, які шкільні чи позашкільні активності їм дозволяють, або які медичні процедури вважають відповідними); фінансові аспекти (розбіжності можуть виникнути щодо фінансових обов'язків, пов'язаних із забезпеченням дітей, таких як аліменти чи інші види фінансової підтримки); розбіжності з приводу розподілу часу з дітьми (питання про те, як розподілений час між батьками чи опікунами, може викликати конфлікти, особливо, якщо одна сторона вважає, що інша сторона не виконує свої обов'язки); непорозуміння стосовно прав і обов'язків (сторони можуть мати різні інтерпретації судового рішення чи непорозуміння щодо своїх прав і обов'язків, визначених у рішенні суду); конфлікти між батьками чи опікунами (непорозуміння та конфлікти між батьками або опікунами можуть впливати на здатність ефективно співпрацювати для забезпечення опіки над дітьми) та ін.

6. Порушення умов опіки – якщо сторона, якій доручено опіку, порушує умови судового рішення або не виконує свої обов'яз-

³⁶ Рішення Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 22.02.2023 року, справа № 133/3102/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109290529> (дата звернення: 05.01.2024)

ки, може знадобитися втручання суду для вирішення цієї ситуації. Проблема порушення умов опіки під час примусового виконання рішення суду про встановлення опіки над дітьми полягає в тому, що сторона, на яку було накладено обов'язки опіки, не виконує чи порушує умови, визначені судовим рішенням. Це може призвести до різних проблем, наприклад: недостатня опіка та догляд за дітьми (однією з основних проблем може бути надання недостатнього догляду, виховання чи фізичної та емоційної опіки над дітьми); невиконання фінансових зобов'язань (якщо судовим рішенням передбачено фінансові зобов'язання (наприклад, аліменти), їх невиконання може викликати фінансові труднощі для дітей та іншої сторони); неправильний розподіл часу з дітьми (якщо суд встановив розподіл часу між батьками чи опікунами, його невиконання може вплинути на стосунки дітей з обома батьками та загальний розвиток дитини); порушення обмежень чи заборон (суд може встановити обмеження чи заборони для забезпечення безпеки дітей, і їх порушення може викликати серйозні наслідки); інші порушення умов рішення (це можуть бути будь-які інші умови, що були визначені судом, такі як участь у програмах виховання батьків, співпраця із соціальними службами тощо) та ін. Порушення умов опіки може вимагати втручання суду, щоб захистити інтереси дітей та забезпечити виконання судового рішення. Суд може вжити різних заходів, включаючи зміну умов опіки, тимчасове обмеження прав батьків чи опікунів, або інші заходи для забезпечення безпеки та добробуту дітей.

Особливості примусового виконання судових рішень про встановлення батьківства та про встановлення опіки над дітьми становлять значущий виклик для юридичної системи та соціальних служб. Забезпечення прав та інтересів дітей, врахування соціально-економічних та емоційних аспектів є ключовим завданням у цьому процесі. Процес примусового виконання таких рішень вимагає балансу між ефективністю та захистом прав усіх сторін, зокрема, забезпечення найкращих інтересів дитини. Система виконавчого провадження повинна бути гнучкою та відкритою до врахування змін у житті сторін та умовах дітей. У світлі цих викликів важливо розвивати механізми, що сприяють ефективному примусовому виконанню судових рішень, забезпечуючи справедливість та безпеку для всіх учасників процесу. Лише комплексний та зважений підхід, який враховує виявлені недоліки нинішньої системи, та найкращі

закордонні практики здатен привести Україну до ефективного виконання судових рішень.

Nelia Savchyn

Judicial review and resolution of disputes regarding parental rights and enforcement of decisions in these categories of cases

The research is devoted to the analysis of judicial review and resolution of disputes related to the establishment of parentage and custody of children. The first section explores the process of reviewing and resolving cases related to the establishment of parentage, with a particular emphasis on the importance of ensuring justice and protecting the rights of all parties. An analysis of judicial practice has been conducted, allowing the identification of major shortcomings in the review and resolution of parentage establishment cases.

The second section focuses on the analysis of the judicial review of cases concerning the establishment of custody of children. Key aspects such as the child's well-being, distribution of responsibilities between parents and guardians, and the determination of rights and obligations are discussed. Judicial practice in this category of cases has been analyzed, highlighting the main problems faced by courts in the review and resolution of custody establishment cases.

The third section examines the peculiarities of the enforcement of court decisions regarding the establishment of parentage and custody. Challenges faced by judicial systems and social services in ensuring the effective execution of decisions and protection of the interests of children are discussed.

This research makes a significant contribution to understanding the contemporary aspects of judicial regulation in matters related to parentage and custody, outlining practical aspects of effective conflict resolution and the protection of children's rights in the legal environment.

Key words: case resolution, establishment of parentage, protection of parties' rights, child's interests, conflict situations, custody of children, parental rights, legal protection of children, enforcement of decisions, problematic aspects, procedural legislation, judicial practice, court proceedings.